

Stodola, Jiří

Tři základní paradigmat informační vědy

In: Stodola, Jiří. *Filosofie informace - metateoretická analýza pojmu informace a hlavních paradigmat informační vědy*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2015, pp. 150-160

ISBN 978-80-210-8011-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134816>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 TŘI ZÁKLADNÍ PARADIGMATA INFORMAČNÍ VĚDY

V současné době vládne jak mezi přírodovědci, tak mezi badateli v oblasti humanitních a sociálních věd přesvědčení, že vědecké poznání není kumulativní, jak se domnívali pozitivisté a novopozitivisté, ale probíhá spíše formou zlomů, kdy stávající paradigma je nahrazeno paradigmatickým novým (Glazier, 2004). Paradigma je chápáno jako určitý myšlenkový a teoretický rámec, jehož prostřednictvím je ke zkoumané problematice přistupováno. Jednotlivá paradigma, přestože nejsou vzájemně slučitelná, koexistují mnohdy v rámci jedné disciplíny (nejen diachronně, ale také synchronně) (Glazier, 2004, s. 292). Poznání proto není již chápáno jako absolutní, ale jako relativní vzhledem k danému paradigmatu a teorii, která je v jeho rámci přijata.

V této kapitole se zabýváme třemi základními paradigmatickými informační vědy – paradigmatickým objektovým, kognitivním a sociálně doménovým. Zmiňujeme historický vývoj těchto paradigmat a představujeme jejich současné pojetí zejména s ohledem na pojmy jako poznání, subjekt, individuum a sociální síť. Cílem kapitoly je identifikovat jednotlivá paradigma a vzájemně je srovnat. Základní metodou je analýza informačního systému a komparace.

3.1 Paradigmatické obraty

V informační vědě došlo ke třem základním paradigmatickým obrátům. Při prvním byl pojem dokumentu, který byl centrálním pojmem klasického dokumentového paradigmatu informační vědy, nahrazen pojmem informace (Capurro a Hjørland, 2003) a z instituce (např. knihovny) provádějící dokumentační činnost se stal informační systém v užším smyslu (Cejpek, 1998, s. 28). Další dva paradigmatické

obraty znamenaly přenesení důrazu ze zkoumání informačního systému v užším smyslu k zájmu o jeho okolí. Důraz na zkoumání uživatele informací charakterizuje takzvaný kognitivní obrat (Belkin, 1990). Po kognitivním obratu následoval obrat sociální, který do centra zájmu výzkumu informační vědy postavil tvůrce informací jako určitou sociální skupinu (Hjørland a Albrechtsen, 1995).

Rafael Capurro a Birger Hjørland (2003) soudí, že za nahrazením pojmu dokumentu pojmem informace stojí snaha původní vědy o získávání, zpracovávání, uchovávání a zprostředkovávání dokumentů (dokumentace), přiblížit se vědě o počítačích, v jejímž rámci je pojem informace užíván. Z původní dokumentace se díky tomu stala informační věda. Informace je přitom v jejím rámci chápána jako sémantický obsah odlišný od jeho znakové reprezentace (Bar-Hillel, 1955). To vedlo k situaci, že se knihovní a informační věda přeorientovala ze zájmu o hmotný dokument (nosič informace) na jeho obsah – informaci samotnou

Kognitivní obrat přenesl důraz z informačního systému v užším pojetí na uživatele informací (Belkin, 1980). Uživatelem zde rozumíme individuální osobu (nikoliv instituci), která využívá informačních služeb. Kognitivně orientovaní badatelé se již nezajímají o informaci reprezentovanou v dokumentu, ale v mysli uživatele (Ingwersen, 1996). To sice vede k preferenci výzkumů orientovaných na rozhraní mezi informačním systémem a uživatelem, nicméně do pozadí se dostává výzkum vnitřní struktury informačního systému (ontologie) – entit, vztahů a procesů, které v něm existují.

Sociální obrat obrátil pozornost informační vědy na tvůrce informací. Sociálně orientovaní informační vědci se zajímají především o sociální podmíněnost informací zájem o uživatele jako konkrétní individuuum s jedinečnými informačními potřebami se z jejich úvah vytrácí (Hjørland, 2002). Rozlišování aktivních tvůrců informací a pasivních uživatelů již není striktní. Role tvůrců a uživatelů se dynamicky mění, tvůrce se stává uživatelem a naopak. Výsledkem této tvůrčí činnosti je informační systém. Uživatelem zde již nemusí být konkrétní osoba, ale může jít i o uživatele kolektivního, tj. o instituci.

Teorie a praxe se začíná znovu vracet k tradičnímu dokumentovému pojetí a informačnímu systému v užším smyslu. Původní nesmělé pokusy o řešení problému vztahu mezi informací a dokumentem prostřednictvím rozlišování informace jako poznání, procesu a věci (dokumentu) (Buckland, 1991) byly nahrazeny snahou o rehabilitaci pojmu dokumentu (Frohmann, 2004). V praxi zase došlo ke snaze o modelování toho, co je předmětem katalogizační činnosti a byl vytvořen pojem *bibliografického univerza* (tedy toho, co je součástí sbírek knihoven, archivů a muzeí) a byla důkladně popsána jeho struktura ve studii FRBR (IFLA, 2001).

3.2 Současné pojetí jednotlivých paradigmat

Paradigma zaměřené na informační systém v užším smyslu nazýváme paradigmatem objektovým, paradigma zaměřené na uživatele nazýváme kognitivním a paradigma zaměřené na tvůrce informací sociálně doménovým. Jak objektový, tak kognitivní a sociálně-doménový přístup v informační vědě má své přednosti i slabiny. V kapitole jsou výhody i nevýhody těchto tří epistemologických přístupů analyzovány a je navrženo pojetí, které umožňuje vytěžít to, co je na jednotlivých paradigmatech plodné, a zároveň se vyhnout problematickým bodům spojených jak s objektovým, tak s kognitivním a sociálně-doménovým přístupem. Na základě tohoto spojení je potom v následující kapitole navržen realistický model domény.

Pro předběžnou orientaci v problému představíme nejprve současné chápání vztahu těchto paradigmat v informační vědě, zejména s ohledem na pojmy, jako je poznání, subjekt, individuum a sociální síť. Vyjdeme především ze srovnání kognitivního a sociálně-doménového paradigmatu (objektové paradigma je chápáno jako součást širěji pojatého kognitivního přístupu), které provedl Birger Hjørland a Hanne Albrechtsenová (1995), ale neomezíme se na slepé přejímání jejich názorů. Pokusíme se spíše o zasazení daných východisek do širších souvislostí, nebudeme váhat upravit stanoviska těchto autorů, pokud se nám budou jevit jako neudržitelná. Zaměříme se především na to, jak podle soudobého pojetí jednotlivá paradigmata odpovídají na následující otázky: Jaká epistemologická (a metafyzická) východiska tvoří rámec daných paradigmat? Co je předmětem zkoumání v rámci těchto přístupů? Jak chápou subjekt poznání? Jaké metody k výzkumu poznání používají?

3.2.1 Objektové paradigma

Vzhledem k tomu, že v centru zájmu informační vědy je geneze a transfer poznání, jednotlivá paradigmata souvisí jednak s určitou epistemologií – teorií poznání (Hjørland, 2003a) (a jelikož je poznání něčím jsoucím, tak i s metafyzikou – viz Hjørland, 2003), jednak s určitými metodologickými přístupy k výzkumu poznání.

Objektové paradigma vychází epistemologicky z „naivního realismu“, tzn. poznání je v jeho rámci považováno za neproblematické a epistemologické otázky nejsou vnímány jako důležité. Předmětem zájmu tohoto pojetí jsou informační objekty, tj. dokumenty nebo abstraktně chápané informace. Jelikož realismus objektového paradigmatu je naivní, subjekt poznání zde víceméně není reflektován, implicitně však jde o jedince. Převládajícími metodami jsou empirický výzkum či racionální analýza. Zobrazit to můžeme následující tabulkou:

Paradigma	Epistemologická východisla	Předmět zájmu	Preferované metody
objektové	naivní realismus	objekt jako objekt	empirická či racionální analýza

Tabulka 13. Objektové paradigma

3.2.2 Kognitivní paradigma

Kognitivní paradigma, které se zaměřuje na výzkum poznání v rámci tzv. psychického systému (Luhmann, 2006), tj. systému, který má vlastní psychiku, je spojeno na jedné straně s empirismem (pozitivismem), na druhé straně s racionalismem a subjektivismem v teorii poznání.

Empirismus a racionalismus jsou sice protikladné směry (empirismus přeceňuje objekty poznání, racionalismus naopak zveličuje význam subjektu), ale vzhledem k tomu, že představují určité extrémní pozice, v jistém bodě se střetávají. Empirismus (Locke, 1984) je, jak ukazuje Jiří Fuchs (1995), spojený s nominalismem, proto za reálné považuje pouze jednotliviny. Subjektem poznání tedy může být jen konkrétní jedinečný člověk. Racionalismus zase vychází z jedinečné zkušenosti každého subjektu se sebou samým (Descartes, 1992). Proto se empirismus i racionalismus shodují v tom, že tím, kdo poznává, je konkrétní jedinec.

V metafyzice (ontologii) tyto přístupy implikují buď materialistický pluralismus, který uznává, že reálně existuje množství individuálních jsoucen – jednotlivin, ale existenci mají pouze taková jsoucná, která jsou smyslově vnímatelná, tj. hmotná, nebo substanční dualismus, který důsledně rozlišuje říši materiálních věcí a říši ducha (krajní variantou tohoto přístupu je pak solipsismus, který nepřipouští existenci ničeho jiného než poznávajícího subjektu).

Tento epistemologický a metafyzický rámec pak nutně určuje metody, kterými se k problematice poznání přistupuje. Protože je kognitivní paradigma ovlivněné empirismem nebo racionalismem, předmětem jeho výzkumu je konkrétní psychický systém, který poznává. Subjektem poznání je tedy jednotlivec – individuum. Metodologický přístup spojený s kognitivním paradigmatem proto označují Hjørland a Albrechtsenová (1995) jako *metodologický individualismus*.

Kognitivismus vycházející z empirismu preferuje empirické metody: zaměřuje se na pozorovatelné projevy spojené se získáváním a využíváním informací – na informační chování jedinců a zkoumá především okolí poznávajícího subjektu – jeho informační vstupy a výstupy.⁴ Naopak hlavní metodou směru vycházejícího

⁴ Vycházíme z článku Hjørlanda a Albrechtsenové (1995), proto rozlišujeme mezi kognitivním přístupem v užším a širším smyslu. V obvyklém filosofickém diskurzu se nazývá kognitivním přístupem to, co označujeme jako kognitivní hledisko v užším smyslu. Tento přístup se vyhraňuje zejména vůči

z racionalismu je racionální analýza poznávacích procesů, jejímž cílem je modelování vnitřního prostředí poznávajícího subjektu – k vnitřnímu prostředí subjektu patří například endocept (srovnej s Cejpek, 1998), osobnostní fond jedince. Kognitivní přístup motivovaný empirismem se označuje jako *behaviorismus*, racionalismem je inspirované *kognitivní paradigma* v užším smyslu.⁵

Kromě behaviorismu a kognitivismu (v užším smyslu) Hjørland a Albrechtse-
nová (1995) rozlišují další dva přístupy: objektové paradigma a komunikační pa-
radigma. Chápe je však jako odnože kognitivního paradigmatu a řadí je tedy
k směrům metodologického individualismu. O objektové paradigmatu již byla řeč.
Komunikační paradigma je ovlivněno postmodernismem. Vedle základní linie,
která vede mezi kognitivním a sociálně-doménovým paradigmatem, pak tyto auto-
ři zmiňují ještě dva přístupy, které hraničí s informační vědou: fyzikální a oborové
paradigma. Tato paradigmatu však již do rozsahu informační vědy nespádají.

Rozdíly mezi jednotlivými přístupy v rámci široce chápaného kognitivního pa-
radigmatu můžeme vyjádřit následující tabulkou:

Paradigmata metodologického individualismu	Epistemologická východiska	Předmět zájmu	Pojetí subjektu poznání	Preferované metody
behaviorální	empirismus	individuální subjekt jako objekt	jedinec jako předmět informačních vstupů a výstupů	empirický výzkum informačního chování
kognitivní (v užším smyslu)	racionalismus	individuální subjekt jako subjekt	jedinec jako poznání reprezentující subjekt	racionální analýza a modelování vnitřního prostředí subjektu
komunikační	postmodernismus	individuální subjekt jako subjekt/objekt komunikačního vztahu	jedinec v síti komunikačních vztahů	analýza diskursu

Tabulka 14. Kognitivní paradigmatu

behaviorismu, který není řazen ke kognitivnímu paradigmatu. V našem případě však řadíme ke kognitivnímu paradigmatu v širším smyslu i behaviorismus.

⁵ Kognitivní paradigma v užším smyslu rámcově odpovídá reprezentačnímu paradigmatu, o kterém hovoří Rafael Capurro (2003).

3.2.3 Sociálně-doménové paradigma

Sociálně-doménový přístup, který se zaměřuje na výzkum poznání v rámci tzv. sociálních systémů (Luhmann, 2006), je ovlivněn zejména sociologií vědění (Hjørland a Albrechtsen, 1995). Sociologie vědění je disciplína, která zkoumá vznik, transformaci a vývoj vědění ve společnosti. Obvykle stojí na pozicích tzv. externalismu, tj. přesvědčení, že na vznik poznání mají rozhodující vliv extrakognitivní faktory (snaha o udržení moci, legalizace institucí apod.). Sociologie vědění má své kořeny především v marxismu (Mannheim, 1991), německé „duchovně“, (Dilthey, 1990), americkém pragmatismu (Mead, 1997), sociálním konstruktivismu (Berger a Luckmann, 1999), teorii komunikativního jednání (Habermas, 2000), popřípadě ve fenomenologii (Schutz, 1973) nebo ve francouzském poststrukturalismu (Foucault, 2002) a dekonstruktivismu (Derrida, 1993). Z hlediska epistemologie jsou tyto směry spojené s historismem (marxismus), hermeneutikou (duchovně), pragmatickou koncepcí pravdy (pragmatismus), interpretativní sociologií a etno-metodologií, transcendentální fenomenologií nebo analýzou struktury.

Hjørland a Albrechtsenová (1995) považují za epistemologické východisko sociálně-doménového přístupu vědecký realismus nebo sociální konstruktivismus. S druhým jmenovaným směrem se dá nepochybně souhlasit, vědecký realismus, jehož vlivná varianta je reprezentována například jménem K. R. Poppera, však za metodologické východisko spojené se sociologií vědění můžeme považovat s těžší. Stanislav Hubík (1999) rozlišuje tři základní paradigmatu sociologie vědění: světonázorové (Scheler), ideologické (Mannheim), interpretativní (Schutz). K dalším odnožím sociologie vědění patří relativismus, postmodernismus a sociální konstrukce reality. Ani jediný směr spojený se sociologií vědění nemůžeme nazvat realismem a ani jediného jejich protagonistu realistou (nejblíže má k realismu Max Scheler). Všichni hlavní představitelé sociologie vědění stojí v podstatě na pozici externalismu, tedy přesvědčení, že poznání je podmíněné extrakognitivními faktory, jako je sociální struktura, mocenské zájmy či snaha o legitimizaci institucí. Je pravda, že zájem o tyto faktory je motivován především metodologicky (sociální podmíněnost poznání je předmětem sociologie vědění) a nemusí automaticky znamenat epistemologický antirealismus. U žádného z daných autorů však nezaznamenáváme vedle zájmu o vztah společnosti a poznání také zájem o vztah poznání a reality, který je pro realismus signifikantní. K realismu tedy jejich pozice nevede a epistemologická pozice, která si za vzor bere sociologii vědění musí být přinejmenším implicitně externalistická. Vědecký realismus je naproti tomu spojený s internalismem, tedy přesvědčením, že rozhodující vliv na poznatky mají kognitivní faktory, například vědecké metody.

Své metafyzické ukotvení má sociálně-doménové paradigma v materialistickém (Marx) či idealistickém monismu (Hegel), popřípadě v subjektivním idealismu (Fichte).

Monismus je metafyzický model, podle kterého má svět jedinou podstatu buď hmotnou, nebo duchovní. V materialistickém pojetí je podstatou světa věčná hmota, která prochází neustálými transformacemi, podle idealismu je podstatou světa objektivní duch. Tento názor se projevuje i na monistickém pojetí struktury reality, monisté v podstatě považují celý svět za jediné jsooucn a všechny věci za pouhé projevy, vlastnosti tohoto jsooucn. V monismu se v podstatě stírá rozdíl mezi objektem a subjektem, bytím a poznáním (marxisté sice rozlišují bytí a poznání, objekt a subjekt, ale podle nich mezi těmito aspekty existuje dialektický vztah, což znamená, že například objekt a subjekt je i není identický; v tomto diskursu se dá říct o podstatě reality velmi málo). Naproti tomu metafyzický pluralismus umožňuje rozlišit mezi subjektem a objektem: existuje-li na světě více jsooucn, pak jedno jsooucn, které je schopné poznávat, může jako předmět svého poznání mít jsooucnu jiná.

Podle subjektivního idealismu má poznávající subjekt duchovní podstatu a je vůči materiálnímu světu transcendentní – svět je říší nutnosti a přísné determinace, duch je říší svobody.

Naše identifikace metafyzických východisek doménové analýzy se zásadně liší od názoru Hjørlanda a Albrechtsenové (1995). Je to dáno pravděpodobně dosti odlišným chápáním pojmů. Tito autoři považují za metafyzické (ontologické) východisko doménové analýzy realismus. Vzhledem k tomu, že Hjørland a Albrechtsenová tvrdí, že epistemologicky vychází doménová analýza ze sociálního konstruktivismu, což je směr vůči realismu spíše protikladný, a tomu, že vědecký realismus jako metodologické východisko jsme museli odmítnout, je třeba hledat metafyzická východiska sociálně-doménového paradigmatu jinde, a to právně v monismu, popřípadě subjektivním idealismu, což jsou směry mající nejbliže k jednotlivým paradigmatům sociologie vědění. Monismus umožňuje chápat společnost jako jediný subjekt, subjektivní idealismus, zase pomáhá rozumět společnosti jako tvůrci poznatků.

Epistemologická a metafyzická východiska předurčují teorie informační vědy vycházející ze sociologie vědění k tomu, aby za předmět svého zkoumání nepovažovaly jednotlivce, individuum, ale spíše společenství jednotlivců spojených vzájemnými vazbami – sociální sítí. Sociální síť zde nechápeme v úzkém smyslu jako internetovou či jinou službu, která umožňuje propojení jednotlivých uživatelů, ale míníme jí jakoukoliv komunitu, v níž existují informační a komunikační vazby. Právě sociální síť se v tomto pojetí stává subjektem poznávací činnosti a tvůrcem poznatků. Metodologii spojenou s tímto přístupem označují Hjørland a Albrechtsenová (1995) jako *metodologický kolektivismus*. Obecně se dá o ní říci, že tíhne k menší metodologické rigiditě, více zdůrazňuje historickou a sociální podmíněnost poznání a nebrání se pluralitě metodologických přístupů (srovnej s Dervin, 2003) – narozdíl od kognitivního paradigmatu, které je více scientistické, tzn. více dbá na jednostranně chápanou vědeckost a metodologickou čistotu (srovnej

s Wilson, 1984). Obecným metodologickým východiskem je sociální konstruktivismus (tvrzení, že za takové východisko můžeme považovat vědecký realismus nemá opodstatnění) (Savolainen, Tuominen a Talja, 2005; Holland, 2006; Floridi, 2011). Speciální metodologií v rámci informační vědy představuje tzv. doménová analýza (Hjørland, 2002), tedy analýza geneze poznání uvnitř domén, analýza diskursu (Frohmann, 1992) zabývající se způsoby komunikace v rámci domény a další metody, které berou v potaz sociální rozměr poznání.

Hlavní východiska a sociálně-doménového paradigmatu můžeme vyjádřit touto tabulkou:

Paradigmata metodologického individualismu	Epistemologická východiska	Předmět zájmu	Pojetí subjektu poznání	Preferované metody
Sociálně-doménové paradigma	Historismus, hermeneutika, pragmatismus, fenomenologie, strukturalismus	Kolektivní subjekt	Sociální síť jako subjekt poznání	Doménová analýza, analýza diskursu, historická zkoumání, strukturní analýza

Tabulka 15. Sociálně doménové paradigma

3.3 Srovnání paradigmat

Zatímco kognitivní obrat v informační vědě se vymezoval proti zaměřenosti na informační objekt (informačním objektem rozumíme jakýkoliv objekt, který slouží k přenosu informací) a upřel svou pozornost na uživatele informací jako na poznávající subjekt (Belkin, 1980), sociálně-doménový přístup se obrací především k tvůrcům informací. Představitelé kognitivního směru kritizují objektově-orientovanou informační vědu proto, že nebere v potaz subjektivní stránku uživatele, která má velký vliv na výsledné informační chování. Sociálně-doménové paradigma naopak vytyká kognitivismu to, že opomíjí rozhodující faktor informačního procesu (Frohmann, 1990), který představují tvůrci informací a navrhovatelé informačních systémů. Peter Ingwersen považuje tvrzení, že se kognitivní přístup nezajímá o tvůrce informací, za jeho desinterpretaci:

...kognitivní úhel pohledu byl po dlouhou dobu (des)interpretován jako na uživatele a rozhraní zaměřený přístup, ve kterém člověk, když vyhledává informace, jedná jako

recipient dat, znaků, potenciálních informací generovaných ‚systémem‘, který je začleňný do zdrojů poznání. (Ingwersen, 1996, s. 5)

V každém případě však platí, že jak tvůrce, tak uživatel jsou v rámci kognitivismu vždy individuální a že středem zájmu kognitivního směru je uživatel.

Jak kognitivní, tak sociálně-doménové paradigma se tedy shodují v tom, že odvracejí svoji pozornost od informačních objektů, systémů či kanálů samotných a zaměřují ji na prvky, které stojí na okraji informačního procesu. Kognitivní paradigma klade do centra svého zájmu uživatele informací, tedy cílový prvek informačního procesu, sociálně-doménový přístup naopak preferuje výzkum počátečních fází, tedy samotné tvorby informací a informačních systémů. Pokud jde o informační objekty kognitivní přístup zajímá, jak jsou recipovány a reprezentovány v lidské mysli, sociálně-doménový směr naproti tomu zaměřuje na to, jak ovlivňuje charakter tvůrců informací (domény) výsledný informační objekt. Díky svému zázemí v empirismu či racionalismu je středem zájmu kognitivního přístupu jedinec, sociálně-doménový přístup se pro svou inspiraci v sociologii vědění zaměřuje na sociální síť.

Když rozdělíme informační proces na tři nejzákladnější prvky: tvůrce informací – informační systém – uživatel informací, můžeme rozdíly mezi objektovým, kognitivním a sociálně doménovým přístupem znázornit takto:

	Tvůrce informací	Informační systém	Uživatel informací
Objektové paradigma	Jako ten (individuum), kdo vytváří informační systém	Jako zvláštní svět, který je předmětem výzkumu (hlavní zájem)	Jako ten, kdo čerpá informace z informačního systému
Kognitivní paradigma	Jako ten (individuum), kdo reaguje na uživatelské potřeby	Jako prostředí pro vyhledávání informací	Jako ten (individuum), kdo vyhledává informace (hlavní zájem)
Sociálně-doménové paradigma	Jako ten (kolektiv), kdo vytváří informace (hlavní zájem)	Jako výsledek tvůrčí činnosti	Jako ten (kolektiv), kdo se může spolupodílet na tvorbě informací

Tabulka 16. Tvůrce, informační systém uživatel

Máme-li zhodnotit jednotlivé přístupy, musíme říci, že každý má své výhody a nevýhody. Proti tradičnějšímu objektově-orientovanému paradigmatu představuje zájem o epistemologické otázky, který je charakteristický jak pro kognitivní, tak pro sociálně-doménový směr, jistě určitý pokrok. Problematičtější je, s jakými

epistemologickými východisky se obě paradigmatata spojila. Kritika vedená vůči faktu, že kognitivismus našel své zázemí v empirismu nebo racionalismu, je jistě oprávněná – jde skutečně o velmi problematické teorie poznání. Nicméně sociálně-doménový směr nevolil o mnoho lépe, v jistých ohledech mnohem hůře. Sociologie vědění, z níž vychází, reprezentovaná jmény jako Marx, Mannheim, Schutz, Habermas, Berger a Luckmann nepatří určitě ke vzorům bezproblémového epistemologického přístupu.

Oproti sociálně-doménovému přístupu má kognitivismus v širším smyslu (kam řadíme i objektové paradigma) nepochybně výhodu v snadnější identifikaci svého předmětu a vlastních metod. Lidský jedinec je systémem, který je poměrně snadno odlišitelný od svého prostředí, což je dáno tím, že se narozdíl od lidského společenství – sociální sítě vyznačuje substanciální jednotou. I metodologicky je kognitivismus méně problematický: empirie nebo racionální analýza a modelování jsou postupy, které mají svá přesná pravidla. Nelze souhlasit s tvrzením Birgera Hjørlanda (2002), že se kognitivisté svou zaměřeností k jednotlivci, kterou považují za metodologicky čistou, paradoxně dostávají na pozici krajního subjektivismu. Protagonisté kognitivního paradigmatu určitě alespoň explicitně netvrdí, že lidé nemají nic společného a že nelze výsledky výzkumu zobecňovat a aplikovat je na člověka obecně. Na druhé straně má Hjørland pravdu v tom, že tyto metody mohou vést k redukcionismu a být překážkou toho, aby na problém bylo pohlíženo z hlediska celku. Hlavním problémem dle našeho názoru je skutečnost, že kdyby byl kognitivismus všeobecně přijat na půdě informační vědy, znamenalo by to redukci informační vědy na subdisciplínu vědy kognitivní.

Sociálně-doménový přístup má mnohem hůře identifikovatelný předmět zkoumání. Pověšili jsme si toho hned na počátku, když jsme upozorňovali na to, že není zcela jasné, co to doména je. Ostatně tento problém se obecně týká všech věd o společnosti – někteří autoři dokonce pochybují o tom, zda něco jako společnost vůbec existuje (Keller, 1999, s. 11). Je to dáno tím, že společnost jako skupina lidí se vyznačuje jednotou akcidentální, jde o seskupení individuí na základě nějakého společného vztahu. Výhodou sociálně-doménového paradigmatu naopak je to, že není redukcionistické, dokáže vidět problematiku v širším celku. Hlavní přínosem tohoto směru je fakt, že umožňuje identifikovat informační vědu jako sociální vědu a stanovuje jí pevné místo mezi vědami o společnosti, kam podle autorů jako Dick (1995) a Cibangu (2010) patří.

3.4 Závěr

Zkoumali jsme tři základní paradigmatata informační vědy, které souvisí s prvky informačního systému. Na informační systém v užším smyslu se zaměřuje objektové paradigma. Kognitivní paradigma zkoumá prvky informačního systému v širším

smyslu, konkrétně uživatele informací. Sociálně-doménové paradigma se zabývá především tvůrci informací. Jednotlivá paradigmatata souvisí s různými epistemologickými východisky, mají různé hlavní předměty zájmu, odlišně chápou subjekt poznání a preferují různé metody. Každé z paradigmat má své výhody a nevýhody. V následující kapitole se pokusíme tyto výhody a nevýhody zhodnotit a navrhnout paradigma, které se dokáže vyvarovat nevýhod a využít výhody.